

Конституційне право; муніципальне право

УДК 342.1:342.7

Карпінський Борис Андрійович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Karpinsky Borys

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Public Administration and Business Management
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0001-5996-7724*

Карпінська Олена Борисівна

*кандидат юридичних наук, адвокат
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Karpinska Olena

*PhD in Law, Lawyer
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0001-7698-8404*

**ЯВИЩЕ ПРАВОВОЇ БАЙДУЖОСТІ У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ:
ТЕНДЕНЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДЯНОСТІ Й
ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПАТРІОТИЗМУ НАЦІЇ
THE PHENOMENON OF LEGAL INDIFFERENCE IN THE SOCIAL
SPACE: THE TENDENCY INTERACTION OF HUMANITY AND
STATE-CREATING PATRIOTISM OF NATION**

Анотація. Вперше виявлено й обґрунтовано, що явище правової байдужості пов'язується з відкритою (свідомою або навмисною) відсутністю в особи (або громади) будь-якого інтересу, уваги чи

відповідальності щодо безпосереднього врахування правових засадничих положень чи норм у конкретному контексті діяльності людини (групи осіб) в суспільному просторі.

Виділено принципові відмінності ознак людяності та байдужості у суспільному просторі. Так, людяність – це характерна риса особи (спільноти), яка проявляється у конкретній ситуації через діяльне співпереживання за потреби (інтереси) іншого. Байдужість – це характерний психолого-емоційний стан, коли людина проявляє відсутність інтересу, емоційного відгуку чи зацікавленості у власному відношенні до певної ситуації, події, або іншої людини у суспільному просторі.

Синтезовано й обґрунтовано тенденційну взаємодію людяності та державотворчого патріотизму нації в специфічних умовах та на різних рівнях: громадянин – держава. Державотворчий патріотизм нації виводить людину із стану правової байдужості, з позиції нехтування й втрати інтересу до потреб оточуючих, зберігаючи тенденцію на загальноцивілізаційний пріоритет людяності, поваги й розвитку.

Виділено, що байдужість людей через намагання пройти мимо при нападах на стороннього, додатково стимулює нападників та агресорів ще до більш небезпечно-злочинних намірів, переходячи й на державний рівень. Зокрема, на рівні держави її правова байдужість проявляється у недостатньому контролі за дотриманням законів і відгуку на правові порушення, або недостатньому застосуванні справедливості. Водночас державотворчий патріотизм на рівні держави включає в себе створення та забезпечення ефективної системи правосуддя, захист прав і свобод громадян, а також дотримання державою власних законів й міжнародних зобов'язань. Обґрунтовано, що державотворчий патріотизм на рівні громадянина проявляється в активній участі у суспільному житті і дотриманні правових норм, тоді як на рівні держави означене проявляється

у впровадженні та захисті правових інститутів для забезпечення справедливості й правопорядку.

Наголошено, що проблематика прояву явища правової байдужості з ухилом на людяність має цілеспрямовано розглядатись як у законодавчому полі України, так і міжнародному праві. Доведено, що увага до явища правої байдужості, окрім чисто раціональних правових аспектів, має й прагматичну сторону, тобто конкретний фінансовий вимір. Так, зміна лише на 1% рівня тіньової економіки світу, через цілеспрямоване обмеження й уникнення прояву явища правової байдужості, додатково дозволить отримати до 100 млрд доларів США податкових надходжень у бюджету держав.

Ключові слова: право, людяність, явище правової байдужості, державотворчий патріотизм нації, громадяни, тенденція, війна, геноцид, відповідальність.

Summary. *For the first time, it was discovered and substantiated that the phenomenon of legal indifference is associated with the open (conscious or intentional) absence of a person (or community) of any interest, attention or responsibility regarding the direct consideration of basic legal provisions or norms in the specific context of human activity (group of persons) in public space.*

The fundamental differences between the signs of humanity and indifference in public space are highlighted. Yes, humanity is a characteristic feature of a person (community), which manifests itself in a specific situation through active empathy for the needs (interests) of another. Indifference is a characteristic psychological and emotional state, when a person shows a lack of interest, emotional response or interest in his own attitude to a certain situation, event, or another person in the public space.

Synthesized and substantiated the tendentious interaction of humanity and state-creating patriotism of nation in specific conditions and at different levels:

citizen - state. The state-creating patriotism of nation brings a person out of a state of legal indifference, from a position of neglect and loss of interest in the needs of others, maintaining the tendency towards the general civilizational priority of humanity, respect and development.

It was highlighted that people's indifference due to efforts to pass by during attacks on outsiders additionally stimulates attackers and aggressors to even more dangerous and criminal intentions, moving to the state level as well. In particular, at the state level, its legal indifference is manifested in insufficient control over compliance with laws and response to legal violations, or insufficient application of justice. At the same time, state-creating patriotism at the state level includes the creation and provision of an effective justice system, protection of the rights and freedoms of citizens, as well as compliance by the state with its own laws and international obligations. It is substantiated that state-creating patriotism at the level of a citizen manifests itself in active participation in public life and compliance with legal norms, while at the state level it manifests itself in the implementation and protection of legal institutions to ensure justice and law and order.

It is emphasized that the problem of the manifestation of the phenomenon of legal indifference with a bias towards humanity should be purposefully considered both in the legislative field of Ukraine and international law. It is proved that attention to the phenomenon of right-wing indifference, in addition to purely rational legal aspects, also has a pragmatic side, that is, a specific financial dimension. Thus, a change of only 1% in the level of the shadow economy of the world, due to purposeful limitation and avoidance of the manifestation of the phenomenon of legal indifference, will additionally allow to receive up to 100 billion US dollars in tax revenues for state budgets.

Key words: *right, humanity, phenomenon of legal indifference, state-creative patriotism of nation, citizens, trend, war, genocide, responsibility.*

Постановка проблеми. Тенденції суспільного розвитку показують, що в них починають все різкіше проявлятися такі взаємовиключні правові напрями як людяність та байдужість. Якщо на людяність традиційно звернута більша увага у матеріально-комунікаційних наслідках діяльності людей чи їх груп то сучасний цивілізаційний розвиток із його динамічним нарощуванням рівня агресивності обумовлює враховувати ще й тенденційні особливості байдужості. Так, прояв байдужості має достатньо специфічне значення у формуванні збалансованих правових взаємовідносин між людьми, оскільки через неї (тобто без проведення будь-яких дій), за відповідного динамічного синергізму може проходити розбалансування й розмежування традиційних життєвих цінностей спільноти і втрати накопичених тисячоліттями загальнолюдських якостей (зокрема, людяності з її співпереживанням чи уникненням загрози життю). Зокрема, на сучасному етапі у жорсткій боротьбі України з державою-анексором (агресором), байдужість призводить до зниження збірних надходжень від конкретних людей (донатних зусиль). Об'єктивно, виходячи з означеного, цілеспрямований розгляд фундаменталізму прояву байдужості у соціальній системі (особливо за жорстких умов) та логічне залучення її в конкретизацію окремих статей правової науки є доцільним. Означене стосується різних аспектів розробки та наповнення нормативно-правових актів, оскільки байдужість у правовому полі це, на жаль, передумова зниження потреби й зацікавленості, накопичення дисгармонії взаємовідносин, зміни ціннісних орієнтирів та накопичення більшого зла [1–4, 6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В науковій літературі часто дискутуються питання, які стосуються тих чи інших проблемних питань розвитку держави чи людини у конституційному просторі. Так, у працях як вітчизняних науковців [1–3; 6], так і зарубіжних – R. Bird [8], L. Camera [9], K. Carroll [10], G. Dent [11], D. Doran [13], R. Dubey [13], D. Fox

[12], M. Giannakis [13], R. Gropas [7], J. Goodman [14], P. Iglesias-Rodriguez [7], L. Lopucki [16], A. Masson [15], L. McCoy [17], D. Mee [13], S. Park [18], J. Proctor [19], M. Shariff [15], B. Taylor [20], A. Triandafyllidou [7], W. Weyrauch [16] та ін., представлено правничо-управлінську сутність розвитку світу й господарчих систем, їх національні відмінності та узгодженість із генеральною стратегією держави; виділено загрози військової агресії з її злочинами проти людяності та геноцидом; охарактеризовано тенденційну зміну конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, ідентичності й гідності українців в умовах воєнного стану; розглянуто характерні чинники обґрунтування прав людини через концепцію буттєвих прав і свобод людини (як явища, яке виникає та існує незалежно від держави).

Однак, незважаючи на вагому як кількість, так і фундаментальну значущість наукових публікацій, ще не сформовано узагальнено-академічний підхід до системного поєднання правового забезпечення і врахування характерних рис людей у реальних ситуаціях, де людяність і байдужість відіграють життєстверджуючу роль, характеризуючи свідоме відношення людей до проблемних моментів суспільного розвитку, зокрема, напрямів й засобів активізації патріотизму громадян в умовах воєнного стану. В цьому контексті пріоритетності набувають підходи, які взаємодоповнююче поєднують право з засадничими положеннями як управління, так і врахуванням конституційно-патріотичних можливостей громадян.

Об'єктивно, що на такі процеси можуть додатково накладатись ще й тенденції проходження політико-фінансових криз чи воєнних дій. Практично, обмеженість результативних наукових праць за проблематикою розкриття тенденцій байдужості й їх наслідків для розвитку суспільного простору через систему права та потреба і обумовили спрямованість цього дослідження.

Метою цієї статті є виявлення і виділення фундаментальної сутності явища правової байдужості у суспільному просторі за тенденційного взаємозв'язку людяності й державотворчого патріотизму нації у змінах в ній на різних рівнях: громадянин – держава.

Виклад основного матеріалу. За своїм змістовим наповненням, *людяність* – це характерна риса особи (спільноти), яка проявляється у конкретній ситуації через діяльне співпереживання за потреби (інтереси) іншого.

Водночас, *байдужість* – це характерний психолого-емоційний стан, коли людина проявляє відсутність інтересу, емоційного відгуку чи зацікавленості у власному відношенні до певної ситуації, події, або іншої людини у суспільному просторі. Прийнято, що цей стан може обумовлюватись достатньо різними причинами, зокрема, втомленість, розчарування, втрата інтересу, або просто суб'єктивного бажання уникнути емоційного сплеску (впливу). Практично сутність байдужості полягає у відсутності активної участі або відповідної реакції на події чи реальну взаємодію з іншими людьми. Означене може проявлятися через відсутність емоційних виявів, тобто характерному не виявленні певного інтересу чи взаємодії. Загалом, прояви байдужості можуть бути достатньо відмінними, включаючи як відсутність емоційних ознак, пасивність, відсутність реакції на зовнішні подразники, так і характерну відсутність бажання взаємодіяти або приймати участь у спільних роботах (заходах).

Виходячи з наведеного, можливо стверджувати, що *явище правової байдужості* пов'язується з відкритою (свідомою або навмисною) відсутністю в особи (або громади) будь-якого інтересу, уваги чи відповідальності щодо безпосереднього врахування правових засадничих положень чи норм у конкретному контексті діяльності людини (групи осіб) в суспільному просторі.

Явище правової байдужості може проявлятися на різних рівнях: починаючи від побутового та закінчуючи регіонально-державними й глобальними проявами (війна, геноцид, голодомор, екоцид тощо).

Так, *війна* – це міждержавний конфлікт із своїми наслідковими особливостями, метою котрого є досягнення політично-ресурсних чи територіальних цілей і який вирішується, насамперед, за допомогою озброєння та військової сили, уникаючи аспектів людяності. Правова байдужість на початковій стадії війни може проявлятися різними способами, а значить мати достатньо серйозні наслідки за подальшого міжнародного розгортання збройних сил (із локальної війни перетворюючись на світову) як для геополітичних відносин, так і можливостей прояву державотворчого патріотизму нації.

Також зазначимо, що державотворчий патріотизм нації (*state-creative patriotism of nation*) – це все, що народ загалом та кожен громадянин зокрема роблять в інтересах творення незалежної, суверенної, цивілізованої держави. За своєю природою означений патріотизм можливо оцінювати на основі використання двох підходів: якісного та кількісного (податкового) [1, с. 30–33; 2, с. 8–9].

Окрім того, війна супроводжується дипломатичними та політичними зусиллями для досягнення миру та все ж розв'язанням воєнного конфлікту (табл. 1).

Таблиця 1

Сутнісне наповнення стану війни, виходячи з характерного прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації

Сутність	Характерні ознаки війни, виходячи з доктринальних положень державотворчого патріотизму нації	Прояв явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації за війни (чи умов воєнного стану)
<i>Війна</i> – це просторово-реальний	<i>Загроза суверенітету та територіальної цілісності: війна виникає внаслідок</i>	<i>Невиконання міжнародного права: у війні значиміше проявляється явище правової байдужості,</i>

<p>жорсткий конфлікт між двома або більше групами держав, народів (суспільствами), який безпосередньо проявляється у відкритих збройних протистояннях й зіткненнях та зазвичай має відчутні соціальні, економічні та політичні наслідки для них, впливаючи тим і на зовнішнє оточення, яке може з тієї ситуації користатись, тобто отримувати конкретні переваги через різнопланову підтримку або нейтральність, неучасть</p>	<p>хаотичних чи достатньо цілеспрямованих дій та спроб порушення встановленого суверенітету і територіальної цілісності держави, об'єктивно ставлячи тим під жорстку загрозу суверенність та незалежність конкретної нації, знижуючи її розвиткові можливості.</p>	<p>оскільки конфліктуючі сторони часто нехтують правилами дотримання міжнародних правових норм та договорів, які регулюють поведінку у війні (зокрема, Женевські чи Гаазькі конвенції), обумовлюючи тим прояв реальних порушень прав людини та гуманітарного права. Інші держави можуть ховатись від цього процесу за ширмою байдужого невтручання.</p>
	<p><i>Масштабність та збройні дії:</i> війна обумовлює масштабні та організовані збройні конфлікти, а значить призводить до вагомих структурних зрушень, технологічних потрясінь й наслідків для населення, інфраструктури, культурної спадщини та економіки конкретної держави.</p>	<p><i>Правовий вакуум й безкарність:</i> війна призводить до ситуативних умов за яких владні інституції втрачають реальний контроль над територією, тобто не можуть забезпечити дотримання законів, призводячи тим до правового вакууму й безкарності, оскільки порушення прав людини та міжнародного права залишаються непокараними.</p>
	<p><i>Втрата життів та порушення прав людини:</i> війна безпосередньо супроводжується людськими втратами, тривалим зниженням працездатності працівників, порушенням прав людини та глибинними соціальними розладами, впливаючи тим на розвиток громадянського суспільства та загальну етичність держави.</p>	<p><i>Втрата довіри до правових інститутів:</i> жорсткі умови проходження війни можуть впливати на довіру громадян до правових інститутів та системи правосуддя, тобто якщо встановленні правові норми не захищаються або ігноруються, то наслідком стає втрата віри громадян у дієвість правової системи та влади загалом, обмеженість можливостей для реалізації потенціалу державотворчого патріотизму нації.</p>
	<p><i>Економічні втрати та соціальний розвиток:</i> війна призводить до відчутних фінансово-економічних втрат, зруйнування інфраструктури, призводячи до гальмування соціального розвитку нації, заважаючи тим формуванню дійсно стабільного та процвітаючого національного суспільства.</p>	<p><i>Відсутність захисту прав меншин:</i> у воєнний період права національних меншин, включаючи і права внутрішньо переміщених осіб, можуть бути порушені або неадекватно захищені, обумовлюючи тим додаткове виникнення конфліктів, загострення етнічних або релігійних протиріч у суспільстві, загалом знижуючи внутрішню єдність нації у воєнний час.</p>
<p><i>Патріотизм та об'єднання:</i> у контексті</p>	<p><i>Зниження рівня правопорядку:</i> війна може призвести до занепаду</p>	

	державотворчого патріотизму нації визначально-пріоритетною є роль патріотизму під час воєнних загострень (конфліктів), тобто війна може синергічно активізувати прояв патріотичного духу населення та сприяти згуртованості (об'єднання) нації навколо загальних цілей та традиційних цінностей, які потребують захисту в умовах воєнного стану.	правопорядку, адже правові норми та процедури додатково встановлюються вже на основі воєнного стану, а означене обумовлює в багатьох випадках прийняття жорстких управлінських рішень, а з ними слідує відповідні законодавчі порушення прав громадян мирного періоду (зокрема, включаючи право на справедливий суд, свободу слова, висловлення громадянської позиції через зібрання, страйкові рухи, демонстрації тощо).
--	--	---

Джерело: сформовано авторами

Властиво, державотворчий патріотизм нації полягає в тому, щоб розвивати та підтримувати цінності, які сприяють мирному співіснуванню, захищають суверенітет та підтримують демократію й людяність у взаємовідносинах. Саме тому, пріоритетно доцільно знижувати прояв явища правової байдужості, розвивати патріотичні почуття нації, однак при цьому необхідно враховувати інтереси міжнародного миру та співпраці для досягнення стабільності й процвітання з врахуванням елементів людяності. Оскільки державотворчий патріотизм нації передбачає розвиток й підтримку правової держави та захист прав і свобод громадян навіть у складних умовах воєнного конфлікту то дотримання правових норм та цінностей, з мінімізацією прояву явища правової байдужості на різних рівнях, сприяє виробленню національної єдності й стійкості та відповідного розвитку нації попри виклики війни чи умов воєнного стану.

Доцільно також підкреслити, що з правової позиції до сутнісного наповнення війни нині добавляються ще й специфічні ознаки щодо держав організаторів цих військових протистоянь, тобто: держава-агресор, держава-терорист чи держава-анексор.

Зокрема, зазначимо, що за своїм сутнісним наповненням під терміном *анексія* (лат. *appexio* – приєднання) мається на увазі насильницьке приєднання (загарбання) однією державою частини або всієї території іншої держави чи народності; насильницьке утримання народності в кордонах чужої для неї держави, нехтуючи міжнародним правом та Статутом ООН. Так, згідно статей 1-2 Статуту ООН члени цієї організації повинні дотримуватися принципу рівноправності й самовизначення народів та утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності й політичної незалежності будь-якої держави. Анексія вважається ганебною формою воєнного загарбництва та відкритим порушенням сучасного міжнародного права, зокрема, виходячи з права на самовизначення народів і націй, сталість їхнього розвитку, територіальну недоторканність.

Держава-анексор – це держава, яка, порушуючи традиційні міжнародні правничі засади, використовуючи мілітарно-силові підходи, фінансово-економічну кризу й торгівельну блокаду, шантаж та інформаційний тиск, формує ідеологічне підґрунтя та насильницьки приєднує іншу територію (державу) в односторонньому порядку, часто ховаючись за декларативними тезами про квазізгоду місцевого населення і захист своїх громадян, які мешкають на даній території та виправдовуючи свої агресивно-загарбницькі дії перед власним населенням псевдо-патріотичними гаслами щодо потреби в «збиранні (чи відновленні, примноженні, приєднанні, воз'єднанні) земель» [1].

Фактично, держава-анексор насильно підпорядковує (утримує) іншу народність безпосередньо на її власній території, розширює свої межі за рахунок даної території та формує змінений загарбницьким чином власний кордон. Така держава може активно переселяти чи витискати корінне населення з його традиційної території проживання, заповнюючи її власним населенням, яке є більш лояльним щодо агресивної політики анексора.

Водночас, *геноцид* – це систематичне та умисне винищення або пригнічення визначеної категорії людей. Оскільки геноцид є вагомим злочином проти людства то сучасне міжнародне право намагається визначити та притягнути до реальної відповідальності тих, хто вчиняє подібні злочини. Властиво, базові ознаки геноциду визначені ще в правових статтях Римського статуту Міжнародного кримінального суду (Україна підписала Римський статут у 2000 році, але не ратифікувала; однак, лише після ратифікації Римського статуту держава стає учасником Міжнародного кримінального суду, а злочини її громадян або вчинені на її території – підсудними судові в Гаазі) та включають такі ознаки [5, Ч 2, ст. 5–6]:

– *умисне знищення*: до геноциду відносять умисне планування та вчинення актів, спрямованих на фізичне знищення частини національної, етнічної, релігійної або іншої визначеної групи;

– *повідомлення про групу*: геноцид відноситься до конкретної групи людей, існування якої визнається як загрозна для нього;

– *систематичність*: дії геноциду здійснюються систематично та широкомасштабно, які виражені у певному ідеологічному плані чи стратегії;

– *широкомасштабність*: геноцид характеризується широким масштабом безпосереднього знищення чи ушкодження значної кількості осіб;

– *залученість держави*: геноцид може бути вчинений як державою, так і групою осіб, що контролюють її певну територію.

З позиції державотворчого патріотизму нації, геноцид визнається найбільшою злочинною дією, яка порушує основні принципи й цінності конкретного суспільства. Властиво, геноцид є реальною загрозою самому існуванню нації, оскільки він спрямований, через безпосередній прояв явища правової байдужості, на фізичне або культурне винищення конкретної групи, яка й становить частину даної нації. Вироблення заходів запобігання геноциду та захист від нього за уникнення прояву явища

правової байдужості громадян й держави стають фундаментальним базисом людяності, єднання нації та визначення її людської гідності з дотриманням ціннісних орієнтирів у суспільному просторі (табл. 2).

Таблиця 2

Сутнісне наповнення геноциду, виходячи з характерного прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації

Сутність	Характерні ознаки геноциду, виходячи з доктринальних положень державотворчого патріотизму нації	Прояв явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації за геноциду
<i>Геноцид</i> – це систематичне знищення, умисне винищення або пригнічення (тобто серйозне фізичне чи культурне ушкодження), визначеної групи людей з певних релігійних, етнічних, національних або інших соціальних причин.	<i>Умисна інтенція:</i> геноцид передбачає умисне та систематичне вчинення дій з метою планового винищення чи пригнічення певної групи людей. Іntenція (намір, потяг) визначається у цьому випадку як усвідомлене та намірене злочинне діяння щодо права людини на життя у відповідний час.	<i>Невиконання міжнародних зобов'язань:</i> геноцид свідомо порушує міжнародне гуманітарне право, таке як Конвенція про запобігання та покарання злочину геноциду. Властиво, якщо держава не дотримується своїх зобов'язань з міжнародного права щодо запобігання та припинення геноциду, то це може вказувати на реальну правову байдужість.
	<i>Групова ідентичність:</i> цільова група у багатьох випадках визначається за відповідними етнічними, національними, расовими, релігійними або іншими ознаками. Властиво, геноцид спрямований своїм підґрунтям на певну ідентичність чи групу осіб, які з нею пов'язані.	<i>Невизнання й замовчування:</i> окремі держави можуть проявляти правову байдужість, тобто не визнавати фактів геноциду або замовчуючи про це на конкретних інформаційних рівнях. Означене може бути пов'язано з політичними або етнічними міркуваннями, що загалом порушує фундаменталізм справедливості та реального захисту прав людини.
	<i>Вбивство та фізичне винищення:</i> геноцид, як правило, включає в своєму формуванні масові вбивства, знищення частини населення або застосування інших методів фізичного винищення осіб, які, на думку лідерів натовпу, не вписуються в задіювану ідеологію стійкої переваги над іншими.	<i>Відсутність правової відповідальності:</i> якщо держави або їхні представники залишаються непокараними за реальне здійснення чи допомогу в геноциді, це обумовлює ефект створення враження правової безкарності. Властиво, відсутність належної відповідальності може порушувати концепційний ідеал про правосуддя та державотворчий патріотизм нації.

	<i>Пригнічення та фізичне чи психічне катування:</i> одна з ознак геноциду – це систематичне пригнічення членів цільової групи, яке може включати фізичне чи психічне катування, згвалтування та інші форми насильства щодо людини.	<i>Пасивність у запобіганні геноциду:</i> якщо держава цілеспрямовано не здійснює відповідних заходів для запобігання геноциду або не реагує на звітні матеріали й попередження про можливі загрози, то це може вважатися реальним проявом явища правової байдужості із відомими трагічними наслідками.
	<i>Масштабність й систематичність:</i> геноцид як правило формує масштабні та систематичні дії, які безпосередньо проявляються у широкомасштабних операціях проти групи людей, які не зовсім вписуються в задіювану ідеологічну канву в певному періоді, обумовлюючи й занепад єдності та розвитку.	<i>Відсутність механізмів захисту національних меншин:</i> геноцид часто пов'язаний із реальним знищенням чи примусовим виселенням певних етнічних чи національних груп із традиційних життєвих територій. Властиво, якщо держава не вживає оперативних заходів для захисту своїх громадян, зокрема національних меншин, то це обумовлює формування зародків явища правової байдужості.

Джерело: сформовано авторами

Зазначимо, що державотворчий патріотизм нації наголошує на важливості дотримання людяності, гідності, справедливості та захисту прав людини для забезпечення стійкого розвитку суспільства. Явище правової байдужості у геноциді може мати серйозні виклики й наслідки та протирічити державотворчому патріотизму нації, оскільки геноцид є реально найважливішим злочином проти людяності. Водночас, державотворчий патріотизм нації передбачає захист прав людини та утримання від злочинів проти людяності, включаючи геноцид. За своєю сутністю, саме повага до правових норм, солідарність із жертвами та активна участь у міжнародних зусиллях щодо запобігання геноциду, а з тим й уникнення прояву явища правової байдужості на різних рівнях, стають пріоритетними правовими аспектами державотворчого патріотизму нації.

Ще одна характерна риса злочинів проти людяності стосується голодомору. Оскільки голодомор – це особливо трагічний період в історії України, коли масовий голод, спричинений штучними обставинами та

свідомими політичними рішеннями, призвів до гострої недостачі їжі та загибелі мільйонів людей то він входить в окіл цього дослідження.

Властиво й концепт державотворчого патріотизму нації дотримується правди і твердження щодо визнання й засудження подій голодомору, у вихованні громадян у душі активної пам'яті про минуле та в розвитку суспільства на основі цінностей солідарності, гідності й справедливості (табл. 3).

Таблиця 3

Сутнісне наповнення голодомору, виходячи з характерного прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації

Сутність	Характерні ознаки голодомору, виходячи з доктринальних положень державотворчого патріотизму нації	Прояв явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації за голодомору
<p>Голодомор – це, насамперед, цілеспрямована акція владних інституцій проти власного населення через свідому організацію й проведення масового голоду, що супроводжується великою загибеллю людей, тобто внаслідок штучно створених умов. Голодомор може мати й природні риси, які різко впливають на значне недоїдання населення внаслідок</p>	<p><i>Штучність й політична природа:</i> голодомор 1932-1933 років в Україні був не лише чисто природною катастрофою, але й результатом штучно створених обставин, щоб нейтралізувати селянство. Систематичні дії колишнього радянського режиму, зокрема колективізація та різкі заборони на вільне збирання зерна, призвели до спрямованого голоду.</p>	<p><i>Відсутність допомоги й захисту:</i> якщо влада не розробляє та не здійснює ефективних заходів для надання допомоги і захисту громадянам в умовах голодомору, це може свідчити про прояв явища правової байдужості. Зокрема, прикладом таких дій стає свідоме невживання заходів щодо оперативного надання продовольчої допомоги населенню, яке потребує харчів, або несвоєчасне реагування на екстрені ситуації, які стосуються з потребою нагального вирішення.</p>
	<p><i>Злочин проти людяності:</i> голодомор є конкретним прикладом злочину проти людяності, оскільки він був наслідком свідомих дій колишнього політичного режиму, спрямованих на знищення частини населення через голодну смерть.</p>	<p><i>Відмова визнати проблему:</i> якщо влада свідомо відмовляється визнати або враховувати масштаби голодомору, це стає проявом явища правової байдужості. Практична ж відсутність офіційного визнання проблеми перешкоджає наданню необхідної допомоги й призводить до загострення ситуації з їжею.</p>
	<p><i>Загроза самому існуванню нації:</i> голодомор в Україні</p>	<p><i>Невживання заходів для запобігання голоду:</i> за умови, що</p>

тривалих неприхильних природних умов, які призводять до втрати врожаю, а значить їжі.	призвів до системного голоду і масового винищення українського населення (насамперед, селянства), загрожуючи тим самому існуванню нації та її культурній спадщині.	держава не приймає ефективних заходів для запобігання голоду через невірну сільськогосподарську політику, недостатні капіталовкладення в сільське господарство чи інші причини, означене стає проявом явища правової байдужості.
	<i>Реакція та взаємодія громадян:</i> у контексті державотворчого патріотизму нації важливо розглядати реакцію громадян на голодомор. Так, багато українців виявили значну силу й солідарність, намагаючись врятувати один одного, а також зберегти свою ідентичність і гідність.	<i>Неадекватний розподіл ресурсів:</i> за умови, що влада неадекватно до ситуативних умов й потреб розподіляє національні ресурси для забезпечення належних умов життя та харчування для своїх громадян, це дійсно стає передумовою для прояву явища правової байдужості, а з ним призводить до зниження рівня результативних мотивів у державотворчому патріотизмі нації.
	<i>Зобов'язання пам'яті:</i> голодомор став окремою складовою колективної пам'яті українського народу. Властиво, реальним зобов'язанням є людська пам'ять про події того часу, яка органічно впливає на сучасне формування свідомої гідності, обізнаності та патріотизму.	<i>Відсутність відповідальності за виникнення голодомору:</i> якщо влада не несе юридичної відповідальності за причини голодомору, не проводить об'єктивних слідчих дій та не приймає відповідних заходів для уникнення подібних ситуацій у майбутньому, це може свідчити про відсутність відповідальності, яка активно концентрується у явищі правової байдужості.

Джерело: сформовано авторами

Оскільки державотворчий патріотизм нації передбачає активну участь влади в захисті та добробуті своїх громадян, то прояв явища правової байдужості у відношенні до проблем голодомору дійсно суперечить означеним принципам, оскільки така позиція не відповідає вимогам справедливості, гідності та прав людини. Владні інституції й політичні режими, насамперед, слугують потребам населення, а не знищують його через процес голодомору, знижуючи тим й реалізацію потенціалу державотворчого патріотизму нації.

Особливе місце в кваліфікаційному ряду злочинів проти людини у явищі правової байдужості займає екоцид. Водночас, науковий термін

«екоцид» не має чіткого й універсального визначення, але часто використовується для конкретного опису широкомасштабного знищення природного середовища або екосистеми внаслідок антропогенної діяльності. Означене може включати дії, які спричиняють серйозні та довготривалі негативні наслідки для природи та біорізноманіття. Властиво сутнісне наповнення екоциду та його базові ознаки на планетарному рівні включають (табл. 4):

– *руйнування екосистем*: екоцид може характеризуватись руйнуванням природних екосистем, таких як ліси, водні басейни, морські рифи тощо;

– *вирубка лісів*: активна вирубка лісів, особливо в тих місцях, де означене ведеться несистематично та без врахування екологічних наслідків, стає передумовою екоциду;

– *забруднення водних ресурсів*: викиди промислових відходів, хімічне забруднення води та несанкціоновані викиди забруднених рідин викликають екологічні катастрофи з ухилом на екоцид;

– *використання шкідливих хімічних речовин*: великомасштабне використання небезпечних хімічних речовин, які реально шкодять навколишньому середовищу й природі, стає чіткою передумовою для прояву екоциду;

– *викиди парникових газів й зміна клімату*: неконтрольовані дії, що призводять до нарощування об'ємів викидів парникових газів та активна зміна клімату на глобальному рівні, також відносяться до екоциду;

– *систематична втрата біорізноманіття*: масштабне знищення різноманітних видів та порушення природного балансу вказує на прояв екоциду;

– *несанкціонована експлуатація природних ресурсів*: використання природних ресурсів без відповідного контролю й врахування екологічних наслідків веде до екоциду;

– *політична бездіяльність чи недостатні заходи*: властиво бездіяльність щодо не реагування політичних інституцій чи недостатні заходи для запобігання і управління екологічними кризами стають зародковою фазою екоциду.

Таблиця 4

Сутнісне наповнення екоциду, виходячи з характерного прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації

Сутність	Характерні ознаки екоциду, виходячи з доктринальних положень державотворчого патріотизму нації	Прояв явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації за екоциду
<p><i>Екоцид</i> – це специфічний термін, що безпосередньо пов’язується з проявом загроз щодо екологічності та вказує на широкомасштабне і систематичне виробниче чи техногенне забруднення, яке спричинене практичною діяльністю людей, що обумовлює достатньо серйозне ушкодження екосистем та негативно впливає на природу з тривалими наслідками (деколи безповоротними), а з тим й на здоров’я населення, навіть нащадків.</p>	<p><i>Систематичність та розмір забруднення</i>: екоцид безпосередньо характеризується своїм достатньо систематичним та масштабним знищенням різноманітних природних ресурсів й відповідних життєвих екосистем. Властиво сучасний процес забруднення природного середовища має широкий розмах і негативно впливає на значний територіальний простір.</p>	<p><i>Недостатність правового регулювання</i>: якщо чинні закони та правові норми не запобігають виникненню та не створюють відповідних умов для ефективної нейтралізації екоциду чи притягнення винних до відповідальності, означене фактично свідчить про прояв явища правової байдужості. Відсутність або слабкість наявного нормативно-правового регулювання обумовлює тенденцію на легалізацію знищення природних ресурсів у цьому періоді.</p>
	<p><i>Штучність та виникнення в результаті діяльності людей</i>: екоцид формується в результаті антропогенної діяльності, такої як промисловість, вирубка лісів, забруднення водою тощо. Однак, за своєю технологічною сутністю екоцид не є природною катастрофою, а результатом свідомих дій людей.</p>	<p><i>Неефективна правова система</i>: якщо сформована правова система реально не забезпечує ефективного захисту природи та недостатньо вчасно (оперативно) реагує на порушення екологічних стандартів, призводячи до природних втрат в довкіллі, а означене досить чітко свідчить за прояв тенденції явища правової байдужості, зачіпаючи тим природний розвиток й можливості оновлення.</p>
	<p><i>Загроза екосистемам та біорізноманіттю</i>: екоцид загрозово впливає на різноманіття природних</p>	<p><i>Недостатнє визнання екологічних проблем</i>: з позиції правових відносин якщо держава вчасно не визнає серйозність екологічних</p>

	екосистем та обумовлює зменшення біорізноманіття, що призводить до вагомих наслідків для екосистем та їхньої стабільності.	проблем чи провадить політику на їх замовчування, то означене може перешкоджати прийняттю необхідних заходів для запобігання екоциду, а значить прояву явища.
	<i>Вплив на здоров'я нації:</i> екоцид може призводити до загострення проблем із здоров'ям нації, зокрема, таких як хвороби, пов'язані з забрудненням повітря, води та ґрунту, що ставить під загрозу фізичне й психічне благополуччя громадян.	<i>Невідповідальність за екологічні злочини:</i> якщо конкретні особи чи виробничі організації, які в погоні за прибутками здійснюють екологічні злочини, залишаються безкарними, то означене обумовлює безкарність, тобто системний прояв явища правової байдужості, а з ним й формування ознак екоциду.
	<i>Відповідальність держави та громадян:</i> властиво державотворчий патріотизм нації передбачає визнання відповідальності держави й громадян за стан довкілля та прийняття заходів для запобігання екоциду. Активна позиція громадян й системи публічного управління в сфері охорони навколишнього середовища є пріоритетною складовою державотворчого патріотизму нації.	<i>Неефективні механізми контролю й нагляду:</i> загально прийнято, що за неналежної уваги публічних органів влади, котрі відповідальні за відповідний контроль та нагляд за охороною довкілля і функціонують неефективно або до того всього пов'язані з корупційними діями у природньо-охоронній сфері то означене накладає свій відбиток на ефективність реалізованих заходів, обумовлюючи активізацію явища правової байдужості й екоциду, впливаючи на можливість прояву державотворчого патріотизму нації.

Джерело: сформовано авторами

Оскільки термін «екоцид» ще не має широкого міжнародного правового визнання, то його використання залежить від розглядуваного контексту й свідомої позиції громадськості.

Державотворчий патріотизм нації вимагає формування й розвитку екологічно свідомого громадянського середовища, прийняття оптимальних та ефективних заходів для охорони природи і природних ресурсів, виходячи з концептуальних завдань забезпечення сталого розвитку, людяності, зростання довголіття й добробуту населення.

Явище правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації у екоциді проявляється через взаємодію різних механізмів, які свідчать про невживання конкретних заходів та відповідну бездіяльність держави в умовах серйозного зруйнування природи й наступального впливу людської діяльності на забезпечення можливості співіснування біорізноманіття. Фактично, державотворчий патріотизм нації передбачає збереження й охорону природних ресурсів для майбутніх нащадків, накладаючи на сучасників правову відповідальність за їх можливості. Явище правової байдужості через характерну процесну активізацію екоциду може суперечити означеним пріоритетним цілям, оскільки воно не враховує потребу фундаментальної важливості екологічної стійкості як для конкретної нації, так і глобального співтовариства, обмежуючи віддачу від реалізації потенційних переваг державотворчого патріотизму нації в суспільному просторі.

Фактичним проявом явища правової байдужості через екоцид в Україні стали агресивні дії держави-терориста (росії), які призвели до злочинного руйнування греблі Каховської ГЕС, обумовивши масштабні повені й довготривалу екологічну катастрофу. Наслідки цієї злочинної дії лише в фінансовому аспекті для довкілля сягають 1,5 млрд дол. США [4].

Однак, недостатньо лише оцінити рівень прояву явища правової байдужості у системі державотворчого патріотизму нації необхідно реалізовувати різноманітні підходи й заходи, щоб його змінювати в позитивну сторону (тобто цілеспрямовано впливати на нього), забезпечуючи активізацію правової обізнаності, відповідальності та участі громадян у житті держави (рис. 1).

Доцільно підкреслити, що проаналізована специфіка й основи явища правової байдужості в різних напрямках щодо обмеження людяності (війна, геноцид, голодомор, екоцид) і відповідно заходи щодо зміни рівня правової байдужості впливають на кінцевій стадії на формування активного, а з тим

й законослухняного суспільства з високим рівнем прояву державотворчого патріотизму нації.

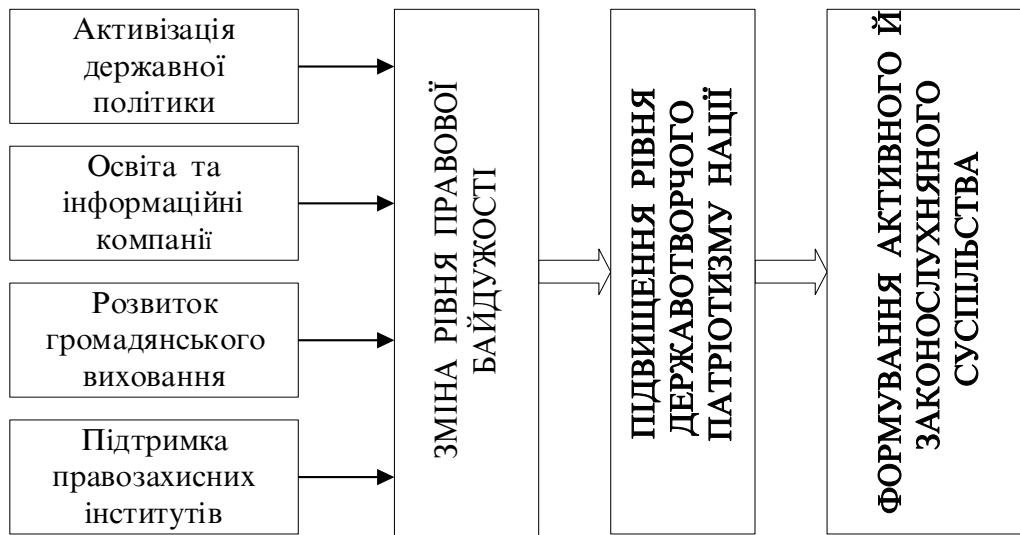

Рис. 1. Спрямованість комплексних заходів на зміну рівня правової байдужості у системі державотворчого патріотизму нації

Джерело: розроблено авторами

Характеризуючи явище правової байдужості як відсутність інтересу, брак зацікавленості або відмову взяти участь у правовій справедливості чи дотриманні законів зазначимо, що вона має певні відмінності на рівні громадянина чи загалом держави з позиції ДТПН. Так, на рівні громадянина його правова байдужість проявляється у відсутності зацікавленості у власних правах та обов'язках, ухиленні від голосування, неповагою до законів й правопорядку. В свою чергу, державотворчий патріотизм громадянина може виявлятися у внеску в суспільне життя, активній громадянській участі, підтримці ідеї правової держави та розвитку правової свідомості серед громадян. На рівні ж держави її правова байдужість проявляється у недостатньому контролі за дотриманням законів, недостатньому відгуку на правові порушення, або недостатньому застосуванні справедливості. Водночас державотворчий патріотизм держави включає в себе створення та забезпечення ефективної системи

правосуддя, захист прав і свобод громадян, а також дотримання державою власних законів й міжнародних зобов'язань. Тобто: державотворчий патріотизм на рівні громадянина проявляється в активній участі у суспільному житті і дотриманні правових норм, тоді як на рівні держави означене проявляється у впровадженні та захисті правових інститутів для забезпечення справедливості й правопорядку.

Висновки. У певних випадках прояв явища правової байдужості може мати серйозні (катастрофічні) наслідки, оскільки людяність стосується, насамперед людського відношення (толерантного співпереживання), а байдужість за своєю внутрішньою втратою інтересу та сучасною «глибокою занепокоєністю» може нейтралізувати доброзичливо-щирі наміри. Властиво, домінування байдужості громадян не формує прогресивну націю, яка через загальний неспокій прагне бути конкурентоспроможною на світовому просторі. Окрім того, втрати від явища правової байдужості є не лише матеріального плану, а можуть становити й мільйони загублених життів, нехтуючи за тим й дотриманням людяності. Тому правове середовище держави має бути дієвим й пильним, щоб байдужість не стала визначальною, із своїми тенденційними впливами на обмеження тенденції суспільного розвитку. Зазначимо також, що байдужість може проявлятися всюди. Зокрема, на нижчому рівні: в лікарні – обхід і допомога хворому; магазині – різниця у товарі; силові структури – захист потерпілого; поїзд – місце у вагоні тощо; на рівні держави: політика не втручання, коли хтось на когось напав; голод – не в нашій компетенції вирішувати чужі проблеми; геноцид – нехай не возвеличують себе тощо. Окрім того, означене проявляється у діяльності таких крупних міжнародних інституцій як ООН чи Червоний Хрест, оскільки просте відмовчування у конкретній ситуації або підтримка більш описово декларативна: через врахування втрати значних фінансових вливань тих, кого необхідно стримувати в злочинних намірах проти людяності. Означене, накопичуючись призводить до

формування чогось серйознішого, яке шкодить прогресу людяності. А щоб знизити попередній прояв байдужості вже у теперішньому потрібно затратити зусилля, що вимагає додаткових ресурсів та часу й відсуває тенденційність розвитку. Байдужість не ініціює розвиток, а формує застійні явища, які є небезпечними як для громадянина, так і держави, оскільки громадянин, будучи конкретним платником податків, має бути ініціативним у створенні товару. Тобто від його продуктивності залежить й прихильна людяність щодо допомоги від держави, яка, отримуючи від платника податків необхідні надходження, може належно виконувати визначені конституційні обов'язки. Державотворчий патріотизм нації виводить людину із стану правової байдужості, з позиції нехтування й втрати інтересу до потреб оточуючих, зберігаючи тенденцію на загально цивілізаційний пріоритет людяності, поваги й розвитку.

Окрім того, правова байдужість призводить й до тенденційного поширення корупційних діянь, оскільки цивілізоване суспільство їх оминає, не даючи можливості концентрованого прояву (а у багатьох випадках з синергічним ефектом). Водночас, суспільства з обмеженими ціннісними орієнтирами у своїй основі байдужі до прояву корупційних діянь, тобто продукують її поширення (як вірус у навколишньому середовищі) без відчуття власної відповідальності. Зокрема, наголосимо, що корупція ще більш загрозна навіть порівняно з тіньовою економікою, оскільки вона підриває духовні підвалини життєснування суспільного простору. Властиво, в цьому така фундаментальна загроза проявляється через явище правової байдужості, тобто через недотримання загально цивілізаційних принципів взаємності, допомоги, замикаючись у пріоритетній вищості свого єства, чи територіальних кордонах. Саме тому: тенденційна увага до явища правої байдужості, окрім чисто раціональних душевно-правових аспектів, має й прагматичну сторону, тобто конкретний фінансовий вимір. Так, зміна лише на 1% рівня тіньової економіки світу через цілеспрямоване обмеження

й уникнення прояву явища правової байдужості додатково дозволить отримати до сотні млрд доларів податкових надходжень у бюджети держав (зокрема, за експертними даними Світового банку глобальна тінізація економіки оцінюється в 8–10 трлн дол. США щорічно). Частину цих фінансових ресурсів можливо буде використати на конкретні заходи щодо подальшого зниження рівня тіньової економіки, тобто активізувати процес боротьби з корупцією, а з тим уникаючи її агрегування в явищі правової байдужості. Такий фундаментальний механізм (аналогічно, як підвищення попиту через зростання купівельної спроможності населення, обумовлює поштовх економіки до продукування товарів й послуг) дозволить людям ефективніше розуміти свої конституційні права, не оминаючи й безпосередніх обов'язків громадянина щодо сплати податків, формуючи через них власну державу з стійкою системою людяності.

Корупція впливає, зокрема, й на стан мобілізації військово зобов'язаних в Україні в умовах правового воєнного стану, тому, що правова байдужість до спільності інтересів й відповідальності громадян, обумовлює вищість свого індивідуалізму, замість активізації прояву ДТПН. Тут також має бути цілеспрямована тенденційна взаємодія щодо забезпечення людяності й підвищення рівня державотворчого патріотизму нації, а з ним й формування нетерпимості до корупційних дій, як характерного елемента відображення явища правової байдужості у суспільному просторі.

Проблематика правової байдужості з ухилом на людяність має цілеспрямовано розглядатись як в законодавчому полі України, так і міжнародному праві, оскільки планетарний простір стає все більш глобалізованим й єдиним у товарно-комунікативному контексті, торкаючись й фундаментальності виявленого явища.

Література

1. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання. Монографія. Львів : Колір ПРО, 2018. 480 с. (Серія „Держава і стратегіологія”).
2. Карпінський Б. А., Карпінська О. Б. Мотив як управлінська основа державотворчого патріотизму нації з позиції стратегіології розвитку держави. *Бізнес Інформ*. 2023. №2. С. 6–15. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-6-15>.
3. Макаренков О. Л. Правова визначеність добрих чеснот в образі українців як умова їхньої інтеграції до Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 40–48. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.6>.
4. Павко Я. Підрив Каховської ГЕС: перспективи притягнення злочинців до відповідальності. *Голос України*. 18 серпня 2023. URL: <http://www.golos.com.ua/article/372997> (дата звернення: 14.12.2023).
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. *Верховна Рада України : офіційний вебпортал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 15.12.2023).
6. Юридична енциклопедія : в 6 томах / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2003.
7. Iglesias-Rodriguez P., Triandafyllidou A., Gropas R. After the Financial Crisis: Shifting Legal, Economic and Political Paradigms. London : Palgrave Macmillan, 2016. 365 p.
8. Bird R. C. Law, Strategy, and Competitive Advantage. *Connecticut Law Review*. 2011. Vol. 44:1. P. 61–97. URL: https://opencommons.uconn.edu/law_review/131 (дата звернення: 14.12.2023).

9. Camera L. Education Department Begins Sweeping Rewrite of Title IX Sexual Misconduct Rules. *U.S. News*. 2021. URL: <https://www.usnews.com/news/education-news/articles/2021-06-07/education-department-begins-sweeping-rewrite-of-title-ix-sexual-misconduct-rules> (дата звернення: 15.12.2023).
10. Carroll K. The Deliberate Indifference Standard: A Broken Promise to Protect and Serve the Mentally Ill. *Touro Law Review*. 2021. 37. P. 399-425.
11. Dent G. W. The Role of Lawyers in Strategic Alliances. *Case Western Reserve Law Review*. 2003. URL: https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/249 (дата звернення: 15.12.2023).
12. Fox D., Sims B. The Victimization of Transgender Individuals: Addressing the Needs of a Hidden Population. 2021. 26 p. URL: <https://www.igi-global.com/dictionary/the-victimization-of-transgender-individuals/99785> (дата звернення: 14.12.2023).
13. Giannakis M., Doran D., Mee D., Dubey R. The design and delivery of modular legal services: implications for supply chain strategy. *International Journal of Production Research*. 2018. Vol. 56, Issue 20. P. 6607-6627. doi: <https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1449976>.
14. Goodman J. Deliberately Indifferent: Institutional Liability for Further Harassment in Student-on-Student Title IX Cases. *Vanderbilt Law Review*. 2023. 75. P. 1273-1304.
15. Masson A., Shariff M. J. Legal Strategies. How Corporations Use Law to Improve Performance. *Verlag Berlin Heidelberg*. 2009. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-02135-0>.
16. Lopucki L. M., Weyrauch W. O. A Theory of Legal Strategy. *Duke Law Journal*. 2020. Vol. 49, No. 6. P. 1405–1486. doi: <https://doi.org/10.2307/1373051>.
17. McCoy L. Defining Deliberate Indifference and Institutional Liability Under Title IX. *Marguette Sports Law Review*. 2022. 32. P. 141–142.

18. Park S. K. Legal Strategy Disrupted: Managing Climate Change and Regulatory Transformation. *American Business Law Journal*. 2021. Vol. 58, Issue 4. P. 711–749. doi: <https://doi.org/10.1111/ablj.12194>.
19. Proctor J. Attorney alleges «deliberate indifference» to COVID-19 in NM prisons, threatens legal action. *New Mexico In Depth*. 2020. URL: <https://nmindepth.com/2020/attorney-alleges-deliberate-indifference-to-covid-19-in-nm-prisons-threatens-legal-action/> (дата звернення: 14.12.2023).
20. Taylor B. Professional Judgment or Deliberate Indifference? *University of Illinois Law Review*. 2020. URL: <https://illinoislawreview.org/online/professional-judgment-or-deliberate-indifference/> (дата звернення: 14.12.2023).

References

1. Karpinskyi, B. A. (2018). *Derzhavotvorchyy patriotyzm natsiyi: podatkova dominanta investytsiynoho zrostannya [State-creative patriotism of nation: tax dominant of investment growth]*. L'viv: Kolir PRO (Seriya „Derzhava i stratehiolohiya”) [in Ukrainian].
2. Karpinskyi, B. A., & Karpinska, O. B. (2023). Motyv yak upravlinska osnova derzhavotvorchoho patriotyzmu natsii z pozytsii stratehiolohii rozvytku derzhavy [Motives as a Managerial Basis of the State-Creating Patriotism of the Nation from the Standpoint of the State Development Strategiology]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 6–15. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-6-15> [in Ukrainian].
3. Makarenkov, O. L. (2023). Pravova vyznachenist dobrykh chesnot v obrazi ukrainsiv yak umova yikhnoi intehtratsii do Yevropeiskoho Soiuzu [Legal determination of good virtues in the image of Ukrainians as a condition for their integration into the European Union]. *Pravo i suspilstvo – Law and*

- society*, 3, 40–48. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.6> [in Ukrainian].
4. Pavko, Ya. (2023). Pidryv Kakhovskoi HES: perspektyvy prytyahnennia zlochyntsyv do vidpovidalnosti [Undermining the Kakhovskaya HPP: prospects for bringing criminals to justice]. *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/372997> [in Ukrainian].
 5. Rymyskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine: official webportal*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].
 6. Yurydychna entsyklopediia: v 6 tomakh [Legal encyclopedia: in 6 volumes]. (1998–2003). Yu. S. Shemshuchenko (rep. ed.) and others. K.: «Ukrainian Encyclopedia» named after M. P. Bazhana [in Ukrainian].
 7. Iglesias-Rodriguez, P., Triandafyllidou, A., & Gropas, R. (2016). *After the Financial Crisis: Shifting Legal, Economic and Political Paradigms*. London: Palgrave Macmillan.
 8. Bird, R. C. (2011). Law, Strategy, and Competitive Advantage. *Connecticut Law Review*, 44:1, 61–97. Retrieved from https://opencommons.uconn.edu/law_review/131.
 9. Camera, L. (2021). Education Department Begins Sweeping Rewrite of Title IX Sexual Misconduct Rules. *U.S. News*. Retrieved from <https://www.usnews.com/news/education-news/articles/2021-06-07/education-department-begins-sweeping-rewrite-of-title-ix-sexual-misconduct-rules>.
 10. Carroll, K. (2021). The Deliberate Indifference Standard: A Broken Promise to Protect and Serve the Mentally Ill. *Touro Law Review*, 37, 399-425.

11. Dent, G. W. (2003). The Role of Lawyers in Strategic Alliances. *Case Western Reserve Law Review*. Retrieved from https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/249.
12. Fox, D., & Sims, B. (2021). The Victimization of Transgender Individuals: Addressing the Needs of a Hidden Population. Retrieved from <https://www.igi-global.com/dictionary/the-victimization-of-transgender-individuals/99785>.
13. Giannakis, M., Doran, D., Mee, D., & Dubey, R. (2018). The design and delivery of modular legal services: implications for supply chain strategy. *International Journal of Production Research*, 56(20), 6607-6627. doi: <https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1449976>.
14. Goodman, J. (2023). Deliberately Indifferent: Institutional Liability for Further Harassment in Student-on-Student Title IX Cases. *Vanderbilt Law Review*, 75, 1273-1304.
15. Masson, A., & Shariff, M. J. (2009). Legal Strategies. How Corporations Use Law to Improve Performance. *Verlag Berlin Heidelberg*. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-02135-0>.
16. Lopucki, L. M., & Weyrauch, W. O. (2020). A Theory of Legal Strategy. *Duke Law Journal*, 49(6), 1405–1486. doi: <https://doi.org/10.2307/1373051>.
17. McCoy, L. (2022). Defining Deliberate Indifference and Institutional Liability Under Title IX. *Marguette Sports Law Review*, 32, 141–142.
18. Park, S. K. (2021). Legal Strategy Disrupted: Managing Climate Change and Regulatory Transformation. *American Business Law Journal*, 58(4), 711–749. doi: <https://doi.org/10.1111/ablj.12194>.
19. Proctor, J. (2020). Attorney alleges «deliberate indifference» to COVID-19 in NM prisons, threatens legal action. *New Mexico In Depth*. Retrieved from <https://nmindepth.com/2020/attorney-alleges-deliberate-indifference-to-covid-19-in-nm-prisons-threatens-legal-action/>.

20. Taylor, B. (2020). Professional Judgment or Deliberate Indifference?
University of Illinois Law Review. URL:
<https://illinoislawreview.org/online/professional-judgment-or-deliberate-indifference/>.